

ЛІТЕРАТУРНА КРИТИКА

Фелікс ШТЕЙНБУК

«ДЗВІНКИ ГОЛОСИ ВЖЕ НАПІВОЖІНОЧЕНИХ МАВОК», АБО «СОНЯЧНІ ПИСЬМЕНА» МАРИНИ БРАЦИЛО

Брацило М. А. Зоряна криця. Вибране. Лірика.
Запоріжжя: Запорізький національний
університет, 2019. 162 с.

...Співаю собі, сміюся,
Закручую сонце в банки...

Марина Брацило

Хоч би з якої фрази — чи то найвишуканішої, чи то, навпаки, найкарколомнішої — розпочати допис про Поезію, та все одно буде видаватися, що це формулювання якимось мізерне, нище й поготів украй непереконливе.

Можливо, такі відчуття бентежать мене тому, що я ще жодного разу не писав про поетичну творчість? А може, річ у тому, що йдеться про ліричну спадщину передчасно померлої авторки? У будь-якому разі почну, як і належить неофітові, либонь, з офіціозу, а саме: «Одинадцятого грудня [2019 р.] в Запорізькому національному університеті відбулася презентація дев'ятої збірки лірики “Зоряна криця” відомої української поетеси та піснярки, випускниці філологічного факультету ЗНУ Марини Брацило. До книги увійшли поезії різних періодів творчості <...>. Цей захід провели в рамках підбиття підсумків VI Всеукраїнського конкурсу молоді української поезії та авторської пісні імені Марини Брацило “Хортицькі дзвони”» [3]. До цієї інформації необхідно також додати, що друк збірки було здійснено за сприяння Запорізької міської ради «у рамках виконання “Програми функціонування і розвитку української мови в м. Запоріжжі на 2016—2020 рр.”, а потому передано до шкільних бібліотек у місті та області, завдяки чому «поезії Марини Брацило вчителі змо-

жуть використовувати на уроках української літератури під час вивчення творчості письменників рідного краю, а також під час позаурочних занять» [3].

Відтак коли в розмові про Поезію необхідно брати до уваги щось подібне, то, очевидно, відчуття шизофренічності посилюється аж до зашпорів у мізках!

Ну бо, з одного боку, складно утриматися від радості з приводу того, що міська рада зросійщеного міста козацької слави не тільки затверджує таку програму, а й не обмежується обіцянками та виділяє на це реальні кошти.

З другого, варто втішатися з того, що у школах малої, так би мовити, батьківщини поетеси вчителі й учні матимуть змогу принаймні ознайомитися з її спадщиною. Натомість у контексті розмови власне про Поезію ці зовнішні перипетії надають усій історії навіть не мізерного, а якогось абсурдно-карнавального, чи то пак пародійного виміру.

Звісно, з такою колізією — і не тільки в Україні — немає іншої ради, через те що або Поезія просто зникає як явище чи за найкращої перспективи животіє на маргінесах усесвітньої й водночас усесвітньої Мережі, або держава в особі своєї бюрократії піклується про розвиток Поезії, і останню — під акомпанемент ходульних промов представників різноманітних міських рад, муніципалітетів, префектур або що — душать в обіймах «хрестоматійного глянцю» всі до цих найширших здебільшого оповивань причетні.

Зрештою, у цьому найнеідеальнішому з усіх неідеальних світів світі хай буде хоч так, бо завдяки цій адміністративно-екзистенційній пародії часточка творчості поетки, що пішла у Вічність, — як і належить, далєбі, справжнім поетам, серед яких і Пушкін, і Байрон, і Рембо, і Маяковський, — на 37-му році свого земного життя, — часточка ця житиме далі на полицях шкільних бібліотек під гордою назвою «Зоряна криця», принаймні формально до того моменту, поки будуть існувати ці шляхетні інституції!

А от питання про те, чи стане снаги віршам Марини Брацило позбутися такого почесного ув'язнення, залишається, як завжди, відкритим. Бо з тією Поезією, як із Жінкою, ніколи не відомо, куди воно поверне і що з того буде?

Мені, проте, дуже хотілось би сподіватися, що художній здобуток поетки невдовзі звільниться з-під варті суворо-домашніх загальноосвітньо-бібліотечних полиць і рушить назустріч вільним людям, спраглим рідного слова, яке уклала талановита мисткиня. Тому я зобов'язаний бодай спробувати пояснити, на чому ґрунтуються мої надії.

Отже, укладачі поділили збірку на чотири цілком традиційні розділи; перший із тожодною назвою «Зоряна криця» відведено патріотичній ліриці, себто темі України, другий під назвою «Роде мій» — теж фактично тій самій темі, тільки звуженій до родини, третій, як про це недвозначно свідчить назва «Брами любові», — інтимним переживанням, і, нарешті, зміст четвертого розділу, позначеного пафосним гаслом «Слово — вогонь», зосереджено на сенсі поезії, ну і, звичайно він стосується місця поета і його творчості.

Сказати б інакше, ідеться про цілком хрестоматійну композицію, щоправда, більш домірну до тих часів, коли поети, а не недолугі президенти з їхньою ганебною політикою збирали майдани, і коли так звані майстри слова несли на своїх стомлених компартійною опікою плечах більш ніж приемний тягар звання народних улюбленців та кумирів переважно сумирного радянського поспільства.

Свою чергою, у цьому контексті необхідно вказати й на засадничу відмінність уже рецептивного ґатунку. Адже натоді на обов'язкові, як щоденний намаз мусульманина, або програмові, за тодішнім сленгом, патріотичні просторікування ніхто не зважав і відразу переходив до інтимної, так би мовити, частини будь-яких поетичних антологій.

Я, чесно кажучи, не знаю, які преференції панують сьогодні серед радше вузького читачького загалу, зацікавленого поетичною творчістю, але мені особисто аж ніяк не завадила ознайомитися з усіма розділами «Зоряної кричі» громадянська проблематика, що принаймні кількісно виразно переважає в цій збірці.

І річ навряд чи лишень у тому, що сьогодні бути українцем — означає бути патріотом. Адже хіба колись було інакше? Утім для мене читання віршів Марини Брацило, зокрема й тих, які вміщено в першій і другий розділи, це передусім — читання віршів саме тому, що мене вже точно не треба виховувати на українського патріота!

А надто — з переважною кількістю ідей, які спромоглася висловити в цих поезіях лірична героїня, мені важко не погодитися, мабуть, через те, що ми з нею міркуємо в подібних, себто патріотичних, категоріях. Наприклад, коли вона, ніби перебуваючи тут і зараз у сьогоденні, застановляється над риторичним питанням, мовляв, «що з тобою, моя Україно?» А потому «наче голос скорботний благає: / — Оживи, зачарований краю!» [2, 24] — то в цій зажурі я виразно чую й обертони свого баритона.

І коли авторка визнає, що Батьківщину нашу «так коха[є], / Що зно[сить] сором, мов свій», позаяк їй «здається, [що] сама [вона] винна / У проклятій долі» [2, 25] України, то мені вкрай важко позбутися враження, за яким лірична героїня Марини Брацило в дивовижний спосіб підслухала й відтворила мої найглибші відчуття, бідкання та сумніви.

Зрештою, цей перелік внутрішніх драматично-патріотичних збігів можна було би продовжувати до безкінечності, та все одно завершити більш ніж стриманою, а проте надією на краще. Бо

...знаєш, ми і це переживем.

Ми й не таке іще переживали —

Байдуже. Вогнепальне. Ножове.

Усі на світі орди і навали.

Усіх героїв, богів — і своїх,

І у чуже торовану байдужість... [2, 48].

Утім, як на мене, найголовніше полягає все ж таки не в цій бодай схвальній суголосності, а в невірогідній і неповторній естетичній вправності та оригінальності таланту поетки.

Звісно, не кожний вірш, а тим паче рядок можуть претендувати на статус шедевра. Та коли я бачу-чую, як «На ранок вип'ють морок синій / Ставків захриплі голоси» [2, 74], як «Над пам'яттю чужої прощі / Вітри регочуть в димарях» [2, 74], як «Вже крига застиглим криком / Прикрила калюжам очі» [2, 62] «І вже на відстані руки / Незримі тіні проростають. / І прокидаються свічки / Очима тих, кого не стало» [2, 49], — отже, коли я все це бачу-чую, то в мене не залишається жодних питань стосовно того, як так може бути, коли «І сардонічний сміх ковтає фатум» [2, 52], «І вогник тягнеться до скла — / Минулим, нинішнім, майбутнім» [2, 49].

Але водночас мені важко стримати захват через те, як ось ця несамовита й самотня образність поєднується з глибоким філософським змістом численних карколомних метафор, якими вщерть просякнуто вірші Марини Брацило. Адже «сардонічний сміх», що «ковтає фатум», ґрунтується на очевидній діалектичній буцімто аберації, за умов якої фатум і можна здолати тільки сміхом, і то сміхом не абияким, а бажано «сардонічним».

Та й вогник свічки і справді здатен репрезентувати не лише тепло, прихисток і затишок, а й, за Полем Валері, безпосереднє втілення моменту, бо вогонь функціонує як пам'ять, що зникає у просторі та часі [5, 143]. Так діється тому, що «кожен

фрагмент його невлвовимого тіла є значущим лише тією мірою, якою він народився під час знищення тіла і якою він несе пам'ять про це знищення. Але ця "пам'ять", — як пише Михайло Ямпольський, — є не просто чимось таким, що зникає, а, як і належить пам'яті, вона є становленням, що постійно відновлюється, що воістину маніфестується» [4, 302].

І, отже, за окресленої перспективи вогник свічки через заперечення часу і простору в діалектичний знову ж таки спосіб поєднує в собі «минуле, нинішнє, майбутнє».

Здається, проте, що це філософсько-діалектичне о-сміслення образів становить чи не один із наріжних каменів ідейно-художнього підґрунтя віршів Марини Брацило навіть і в любовній ліриці. Наприклад, уже у другому вірші третього розділу «Брама любові» лірична героїня звертається до чільного персонажа Нового Завіту, удаючись на цій підставі до риторичних запитань:

Ти згадуєш ночі, що пахли сандалом.

Ти згадуєш ніжні оті перелови...

У чому ти винна, Маріє з Магдали?

В любові до того, хто сам був Любов'ю? [2, 96].

І діалектично перевертає зміст християнської піднесеної любові до людини на грішну і плотську любов жінки до чоловіка.

Або вишукано грається словами й сенсами, стверджуючи, що «Всі розлуки були стежками, / Що до зустрічі нас вели» [2, 114], ставлячи, сказати б, дивні запитання, мовляв, «Як сталося, що мій притулок — ти?» [2, 126], або вдаючись до формул у стилі чи не Мартіна Гайдеггера, коли «Твої вагання... І мої вагання...», а в результаті — «...одна на двох уже-не-самота» [2, 126].

Варто зауважити, що, крім діалектичних витівок, лірична героїня Марини Брацило виявляє неабияку сміливість не тільки тоді, коли вона утверджує патріотичні чи громадянські первні, а й у справах особистих і навіть інтимних. І йдеться не лише про метафоричні ескерсиси, коли лірична героїня визнає, що, «Втім, співати вм[і]є <...> так — / Мов носить воду із криниці / І кричати тужно, наче птах / На прицілі чорної рушніці» [2, 108].

Героїня натомість здатна на нелукаві визнання і стосовно виру пристрасті, у який вона потрапила й через який «Вогонь свічі вмирав безсило. / Здавалось, ніч не промине», а вона «...в знемозі шепотіла: / Люби мене! Люби мене!» [2, 104]. І також стосовно своєї звабливої жіночої вдачі, унаслідок чого, хто її «голос спробував на смак — / Вже чужим напитися не зможе» [2, 108]. Але необхідно зважити й на те, що вона крихка й тендітна, а тому, закликаючи коханого: «Випий мене!» — вона водночас благає його, мовляв: «Тільки... келих / об землю / не бий» [2, 100].

Зрештою, лірична героїня Марини Брацило всі ці крайнощі й буцімто нерозв'язні суперечності пояснює «Легко. Зникомо. Прозоро... Діагноз: жінка...» [2, 125]. Водночас лірична героїня, попри певну недоречність моралізаторства в контексті любовних переживань, удається й до пафосних вигуків у стилі відвертих казань, відповідно до яких «Коханий! Які ми величні в любові! / Коханий! Які ми мізерні у зраді» [2, 110].

Проте, на мою думку, набагато більше важать неперевірені метафори, коли, наприклад, «Певно, в сад лисиця-осінь / прокрадається дощами» [2, 124]. Чи «...бризками море / цілує опівночі шкіру» [2, 120]. «І горошина / по горошині / Зорі скапують у жнива» [2, 123].

Або коли ліричну героїню захоплює «такий нестримний лет / такої порожнечі / і вихори віддунь, / задивлені услід...», що вона вже не знає — «це подорож / чи втеча / чи просто силует / самотності на склі» [2, 113].

Утім стосовно одного почуття вона не має жодних сумнівів, адже «Ейфорія ми-нає. А те, що по ній / лишилось, / Називайте, як хочте. / А [вона] таки зна[є]», що це «любов» [2, 112].

Парадокс, натомість, полягає в тому, що хоч би як я чи хтось інший намагався пояснити таємницю Поезії, проте жодному з нас це не до снаги. Не становить винятку із цього правила і сам(-а) поет(-ка).

Ще сто років тому німецький поет-експресіоніст Готтфрід Бенн у доповіді під невибагливою назвою «Проблеми лірики» докладно пояснив, ким є насправді той, хто приречений на версифікаційну (не-)долю, і чим є власне той феномен, який традиційно позначено словом «лірика». Але ще більшою дивовижею є те, що, аж ніяк не змовившись, лірична героїня Марини Брацило унаочнює, ілюструє і втворює теоретичним розмислом свого віддаленого в часі та просторі собрата за поетичним прокляттям.

Отже, спочатку німецький автор описує традиційний погляд на поезію, відповідно до якого існують такі «глибоко вкорінені та широко розповсюджені в суспільстві уявлення про вірші: широке поле або вечірне небо, і ось дивиться на них молода людина або дівчина, перебуваючи в меланхолічному настрої, і тут виникає вірш» [1]. Але поет заперечує подібні уявлення. «Ні, — говорить Готтфрід Бенн, — так вірш не виникає. Вірш взагалі виникає вкрай рідко — вірш створюється. Приберіть із римованого потоку всі “настрої”, і тоді те, що залишиться — якщо взагалі щось залишиться, — ось це, можливо, і буде віршем» [1].

А у вірші «Ти пальцями вrostав у чорну ніч...» Марина Брацило вустами своєї ліричної героїні промовляє, здається, про те ж — про те, що

Час болю і чекання врешті збіг.
Ти й не збагнув — усе було буденно —
Що Слово підкорилося тобі,
Як лінія скорилася Родену [2, 145].

Своєю чергою, Готтфрід Бенн переконаний, що в основі такої несамовитої діяльності лежить «артистизм», тобто «спроба мистецтва в умовах загальної кризи змісту відчути себе саме як зміст, і з цього відчуття створити новий стиль; це спроба висунути на противагу загальному нігілізму нову трансцендентальну цінність: творчу пристрась. У такому розумінні артистизм включає всю проблематику експресіонізму, абстракціонізму, антигуманізму, атеїзму, антиісторизму, циклізму, “порожніх людей” — словом, усю проблематику “світу вираження”» [1].

А у випадку з Мариною Брацило поетка, либонь, не вдовольнившись поезією як такою, вдалася до опанування її співаної форми, поширивши «артистизм», про який згадає Готтфрід Бенн, за межі слова, або, навпаки, повертаючи слову його автентичний, себто *ліричний*, вимір і сенс.

Зрештою, не бракувало шуканого «артистизму» й безпосередньо віршованим досвідам — і згадуваним уже вище, і таким, як-от, наприклад, у вірші «Мій друже Валько!», у якому йдеться про те, що

В усіх словах
є правда і облуда:
Ми є сьогодні —
Завтра нас не буде
Від нас тіней
немає на стіні, —
Хіба що вірші. Вірші — і пісні [2, 143].

Є у збірці Марини Брацило вже й зовсім іронічно-грайливі рядки, у яких «Шерхтих рудий волохатий день, / Місто гуде, мов гігантська пасіка...», а ліричній героїні «...так хочеться створити шедевр, / Аби прижиттєво вважатися класиком!» [2, 139].

І справді, наголошує Готтфрід Бенн, лірику передусім характеризує така сутнісна, але водночас трагічна для поета властивість, яка полягає в тому, що «жоден, навіть найвидатніший лірик нашого часу не може залишити після себе більше шести-восьми досконалих (завершених) віршів; інші [вірші] можуть становити інтерес із погляду біографії автора або його внутрішнього розвитку, але самодостатніх, таких, які випромінювали б вічне світло та чарівність — таких мало: і заради цих шести віршів — від тридцяти до п'ятдесяти років аскези, страждань, боротьби» [1].

Отож ніде правди діти, бо з наведеною тезою маститого метра цілком суголосно звучить думка 16-річної (я не помилився — шістнадцятирічної!) поетки, лірична героїня якої у вірші «Я — квітка в полоні криги...» провидницьки ствердила, що, мовляв,

І буде хрестом і криком

По скалу босоногий путь.

А прийдеш — брутально і дико

На болю твоїм розіпнуть [2, 132].

А в іншому вірші «Опливає свіча» вона зізналася, що «В жовтих латах плаща...» вона «ста[є] до щоденного герця / Із собою і світом, який зневажає...» [2, 151] її.

Утім і на цьому збіги та перегуки не закінчуються, бо далі Готтфрід Бенн характеризує слово, зазначаючи, по-перше, що «кольори і звуки існують у природі, [а] слова — ні», по-друге, що «відчуття слова є вродженим, його не можна навчитися. Ви можете навчитися еквілібристики, танцювати на канаті, стояти на руках, бігати по цвяхах, але поставити слова в чарівному порядку — це або дано, або ні. Слово — це фалос духу, вкорінений у самому його центрі. До того ж у центрі національного духу. Картини, скульптури, сонати, симфонії — інтернаціональні, вірші — ні. Вірш можна визначити як щось неперекладне. Свідомість проростає у слові, свідомість трансцендує у слові» [1].

Тому, певно, і не випадково, що ще й із цієї рації, а не тільки з національно-патріотичних міркувань, пов'язаних із ухваленням у Верховній Раді України сумнозвісного закону «Про засади державної мовної політики», Марина Брацило влітку 2012 р. у вірші з вимовною назвою «Хай вам трясця!» голосно вигукнула:

Я КОХАЮСЬ

цією мовою.

Не діждетесь,

воріженьки!!! [2, 141].

На думку Готтфріда Бенна, «слово наділене власною прихованою сутністю, яка за певних обставин діє як диво, і це диво здатне тривати. Схоже, слово — остання таємниця, що перед нею змушена зупинитися наша вічно бадьора, тотально аналітична і лише зрідка схильна до трансю свідомість, [бо] тут вона відчуває свою межу» [1].

І на такому тлі — «вірш, у якому цей розірваний на шматки час, можливо, набуде цілісності — абсолютний вірш, вірш без віри, без надії, вірш, звернений до Нікого, вірш зі слів, що випромінюють чарівність <...> — він трансцендентний, він, говорячи словами одного французького мислителя, є “здійсненням людиною нею обмеженого і водночас такого, що її перевершує, становлення”» [1]. А за словами української поетки у вірші з емблематичною назвою «Післямова», «Чи з тобою, чи без / Відлітають вітри і тумани. / Світ ще пише тебе» (курсив мій. — *Ф. III*). І хоч «По тобі вже лягли океани. / Сплеск тремтіння і змах... / Не зважай, відлітай, повертайся. / Лиш міцніше тримай / Скалку неба, затиснуту в пальцях» [2, 156].

Тож мені здається, що принаймні один такий, за визначенням Готтфріда Бенна, «абсолютний вірш» у збірці «Зоряна криця» є. Ось він:

Ти на мить дослухаєшся: чим позначається день —
Опливанням снігів, що позаздрили меду й вощинам?
Білим розсипом сміху останніх крижин де-не-де?
Чи твоїм прокиданням у казці — ось так, без причини?
Застигаєш, упіймана: бачать тебе береги
Ручаїв і річок, не перейдених бродом босоніж.
Знаєш: прийде минання і значень, і слів, і ваги.
І залишиться — знак, що протанув он там, на осонні.
Ти відчуєш — пощо. І про що. І — нащо. І — за чим.
Прокловтнеш засихання остиглого звуку в гортані.
Ти увійдеш у русло. І знатимеш: ось він, зачин
До якого зірвалися влет ті два слова — останні [2, 146].

До цього залишається тільки додати, що про поетичний дар, із яким, безумовно, народилася Марина Брацило, свідчить також те, що немає жодного значення, коли було написано той чи той вірш, бо кожного разу, незалежно від хронології, це завжди доторк до «сонячних письмен», викладених «дзвінким голосом напівжіночної мавки», яка «умістила в жменю Стеблину. Життя. І голос» [2, 89].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бенн Г. Проблемы лирики. URL: <http://magazines.russ.ru/kreschatik/2006/3/be34.html> (20.01.2020).
2. Брацило М. А. Зоряна криця. Вибране. Лірика. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2019. 162 с.
3. У ЗНУ презентували збірку вибраних творів Марини Брацило «Зоряна криця» URL: https://www.znu.edu.ua/cms/index.php?action=news/view_details&news_id=49550&lang=ukr&news_code=u-znu-presentuvali-zbirku-vibranih-tvoriv-marini-bratsilo-zoryana-kritsyu
4. Ямпольский М. Демон и Лабиринт. Москва: Новое литературное обозрение, 1996. 336 с.
5. Valery P. Eupalinos, L'Ame et la danse, Dialogue de l'arbre. Paris: Gallimard, 1970. 674 p.

Отримано 21 січня 2020 р.
м. Братислава (Словацька Республіка)